

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 89, Mart 2019, s. 80-98

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.14759>

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date
28.01.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
15.03.2019

Dr. Öğr. Üyesi Fatma SÖNMEZ

Balıkesir Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Yeni Türk Edebiyatı
fsonmez@balikesir.edu.tr

ZİHNİYETİN EDEBİYATA YANSIMASI: AHMET MİTHAT'IN *JÖN* TÜRK ROMANINDA GELENEKSEL ALGI

Öz

Bu çalışmada Ahmet Mithat'ın *Jön Türk* romanında geleneksel algı üzerinde durulacaktır. Çalışmada *Jön Türk* romanının seçilmesinin nedeni geleneksel algının- bir bakıma yazar- anlatıcının algısının- bu romanda açıkça görülmesidir. Algı yazarların sadece iç dünyalarını yansıtan bir kavram değildir; onların içinde yaşadıkları toplumun ve dönemin genel eğilimlerini gösteren bir sistemdir de. Algının oluşumunda birçok faktör etkilidir: Geçmiş yaşantı, kültür, ideolojik yaklaşım, din, çevre vb. Bu nedenle algı bireyseldir. *Jön Türk* romanında yazar- anlatıcı gelenekselle modernin birleşimini Nurullah karakteri ile vermeye çalışır; ancak burada geleneksel algının devam ettiği ve gelenekselin moderne göre tercihe şayan olduğu görülmektedir. Nurullah birçok bakımdan Osmanlı- Türk kimliğine uygun bir algıya sahiptir. Nurullah'ı hastalıklı bir şekilde seven Ceylan'ın yaptığı bir planla ondan hamile kalması ve sonucunda kendisini intihara kadar sürüklemesi ise geleneğin dışında kalmasının, Batı kültürünü uçlarda yaşamasının bir sonucudur.

Anahtar kelimeler: Ahmet Mithat, *Jön Türk* romanı, algı, gelenek, Osmanlı- Türk.

THE MENTALITY'S REFLECTION TO LITERATURE: THE
TRADITIONAL PERCEPTION IN THE AHMET MİTHAT'S NOVEL *JÖN
TÜRK*

Abstract

In this study, the traditional perception in Ahmet Mithat's Jön Türk novel will be deliberated. The reason behind the selection of Jön Türk is the traditional perception, in a way the perception of writer-narrator, is clearly seen in this novel. It is not only a concept that reflects only the inner world of writers, but also a system that shows the general tendencies of the society and the period in which they live. Many factors are effective in the formation of perception; such as past experience, culture, ideological approach, religion, environment etc. Therefore, it is individual. In Jön Türk novel, author-narrator tries to provide a combination of traditional and modern perception through Nurullah character; however, it is seen that the traditional one continues and it is preferred over the modern. Nurullah has a perception that, in many respects, conforms to Ottoman-Turkish identity. The plan by Ceylan, who loves Nurullah in a diseased manner, to conceive from him and dragging herself to suicide as a result of this are the consequences of the fact that she remains outside of the tradition and lives on the edge of Western culture.

Keywords: Ahmet Mithat, *Jön Türk* novel, perception, tradition, Ottoman-Turkish.

Giriş

1844- 1912 yılları arasında yaşamış olan Ahmet Mithat Efendi (Okay, 1989: 100), Türk kültür değişimleri açısından önemi büyük olan Tanzimat'ın¹ (Turhan, 1997: 16) getirdiği yenilik ve değişimlere doğal olarak tanık olmuştur. Bilindiği gibi 15. ve 16. yüzyıllarda dünyada yaşanan gelişmeler, örneğin Rönesans ve Reform hareketleri ve keşifler sonucunda ticaret yolları değişmiş ve bu durum Osmanlı Devleti'nin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 19. yüzyılda Batıda oluşan Sanayi Devrimi ve sömürgeleşme ile bu durumun daha da kötüleşmesi Osmanlı Devleti'nin birçok alanda kendisini yenilemeye mecbur kalmasına neden olmuştur. Batılı devletlerin de zorlamasıyla başlayan bu yenileşme ile Batılılaşma hareketleri başlamıştır². Bu durum beraberinde yeni fikirlerin de doğmasına zemin hazırlamıştır. II. Abdülhamit yönetimine muhalif olan elli kişilik bir grubun 1902'de Paris'te toplanarak bir kongre düzenlemesi ilk Jön Türk Kongresi olarak adlandırılabilir (Gündüz 2012: 557). Hedefleri, 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konulmasını sağlamak; devletin toprak bütünlüğünü korumak; içişlerinde barışı ve düzeni sağlamaktır (Gündüz 2012: 558). Aslında bu hareketin başlangıcı 1889 yılına yani Fransız Devrimi'nin 100. yıldönümüne kadar uzanır. İstanbul Askeri Tıp Okulu öğrencilerinden oluşan bu illegal grup, ilk toplantılarda Fransız Devrimi'ne atıfta bulunurlar ve Namık Kemal'den dizeler okurlar. Daha sonra bu hareket başkentten birçok okulunda hızla yayılır (Gündüz 2012: 558). Bununla birlikte anılan dönemde "tam olarak tutarlı ve uyumlu bir Jön Türk hareketinden söz etmek mümkün değildir" (Gündüz, 2012: 558). 1895'te iki aydın, sürgünde bulunan

¹ Tanzimat döneminin başlangıcı ilk olarak 3 Kasım 1839'da ilan edilen "Tanzimat-ı Hayriye" ve sonrasında 1856'da ilan edilen "Islahat Fermanı" ile başlamaktadır (Gündüz 2012, 496).

² Daha detaylı bilgi için bkz. Taner Timur, *Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1968, s. 91- 159.

Jön Türk hareketinin fikri liderliğini üstlenir. Bunlar Ahmet Rıza ve Mizancı Murat'tır (Gündüz 2012: 558). 1897 yılı itibarıyla II. Abdülhamit, muhalifleri sindirir; ancak muhalefet kısa sürede yeniden toparlanır (Gündüz 2012: 559). 17 Aralık 1908 yılı geldiğinde meclis büyük bir törenle açılır ve II. Abdülhamit anayasaya bağlı kalacağına dair söz verir (Gündüz 2012: 568). II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan bu hava 31 Mart ayaklanması ile son bulur (1909) çünkü "askerler tarafından işgal edilmiş olan Meclis, iş göremez bir hale gelmiştir. İttihatçı vekiller, şehri terk etmek ya da gizlenmek zorunda kalmışlardır" (Gündüz 2012: 570). Kısaca aktarmaya çalıştığımız Jön Türk hareketi, mevcut sisteme karşı bir hareket olması nedeniyle kimi kesimlerce kesinlikle uygun görülmemiştir.

Ahmet Mithat'ın 1909 (1326) yılında İstanbul'da yayımladığı romanı *Jön Türk*'ün³ iç kapağında "Milli, İctimai, Siyasi Roman" ibaresi vardır. Bu ibare romanın niteliği hakkında okuyucuya bir ön bilgi vermektedir. Romanın adını o dönemde oldukça gündemde olan Jön Türk hareketinden alması, dahası bu hareketin Osmanlı Devleti tarafından yasaklı görülen bir hareket olması dikkati çeken ilk unsurdur. Bilindiği gibi Ahmet Mithat, hayatı boyunca bir siyasi harekete katılmamakla birlikte Osmanlıcılık ideolojisini benimseyen bir yazardır. Orhan Okay, Ahmet Mithat'ın "Birtakım siyasî düşünceleri olmakla birlikte, devletin o sırada gözle görülür bir buhran halini almış olan sıkıntılarından kurtuluş çaresini, meselâ Genç Osmanlılar gibi bir rejim değişikliğinde görmüyordu. Çok yakından tanıdığı ve samimiyetle bağlı bulunduğu devrin hükümdarı II. Abdülhamid gibi, eğitim ve kültürün belli bir seviyeye gelmediği milletlerde rejim meselelerinin ön plana getirilmesinin zararlı olacağına inan[dığını]" vurgular (1989: 101). Alaattin Karaca da romanın adının ilk başta Jön Türk hareketinin ele alındığı izlenimini veriyorsa da aslında romanın bir aşk hikâyesinin kalıplarını aşamadığını ve temelde romanın iki sevgiliyi birbirinden ayırmaya çalışan bir kadınla ondan kurtulmaya ve sevgilisine kavuşmaya çalışan âşık arasındaki mücadeleyi anlattığını belirtir. Romanda aşk ögesinin yanında zayıf kalan bir siyasi boyuttan söz edilebileceğini, bunun dışında esere siyasi roman demenin güç olduğunu söyler (1991: 123). Karaca, roman için şu değerlendirmede bulunur: "Belki Ahmet Mithat, bir siyasî hareketin romanını yazmak istemiştir; ancak eser, bütünüyle bu hareketin romanı olabilecek niteliklere ulaşamamıştır. Çünkü romanın merkez-figürü olan Nurullah, sürgüne gönderilmeye değin, bırakın Jön Türkleri, diğer siyasî konulara bile ilgi göstermez. Gerçi o, içten içe Jön Türklerle sempati duyarsa da bu konuda oldukça çekingendir. Delikanlı, ancak romanın son bölümünde, Akka'daki hapis hane arkadaşı Rıfki Bey aracılığıyla siyasî açıdan bilinçlenir ve İskenderiye'de Jön Türklerin arasına katılır. Üstelik o, İskenderiye'de Jön Türklerin arasına katıldıktan sonra bile romanda bu siyasi grubun faal bir üyesi olarak sivrilmez"(1991: 123). Hülya Argunşah ise *Jön Türk*'ün Ahmet Mithat'ın yeni bir dönemin başında devrinin insanına yönelttiği uyarıları taşıdığını, onun Meşrutiyet'in yeniden ilanının oluşturduğu hürriyet havasından ve başıboşluktan endişeye kapıldığını ve dönemin kavramları üzerinde zihin yormuş olabileceğini ifade eder. Sonunda Ahmet Mithat'ın bu yeni devri yönlendirmeyi, en azından uyarılarını yapmayı kendisi için vazife saydığını çünkü yazarın *Jön Türk*'teki ilgisinin, kişisel hürriyetler içinde değerlendirilen konuları bir kez daha tartışmaya açmak olduğunu belirtir. Konusunun bireysel olmakla birlikte bir tarafıyla toplumsal bir konu olan evlilik anlayışı olduğunu fakat 'nasıl bir kadınla evlenilmeli?' sorusunun dikkatleri kadın eğitimi konusuna çektiğini dile getirir (2013: 1).

³ Bu eserden yapılan tüm alıntılar şu baskıdandır: Ahmet Mithat Efendi, *Jöntürk*, Bütün Eserleri, Romanlar XVI Yayına Hazırlayan: Kazım Yetiş) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar adlı eserinde “romanlar, her devrin inhimakatına, temayülâtına göre teşekkül ederler” diyen Ahmet Mithat’ın bu dönemde oldukça gündemde olan Jön Türk hareketine de kayıtsız kalamayacağı açıktır (Mithat, 2003: 70). Romanın adı *Jön Türk* olmakla birlikte romanda bu harekete dair herhangi bir bilgi verilmez sadece yasaklı bir hareket olduğunu anlarız. Romanda Jön Türklük, Nurullah’ın bu sebeple jurnallenmesi ve Akka’ya sürgün edilmesi için adeta bir araçtır. Fazıl Gökçek’in Ahmet Mithat üzerine yaptığı onun “bir romanda gerek olayın geçtiği zamanın fiziki ve beşeri gerçekliğine bağlı kalmak, gerekse hayatı iyi- kötü, güzel- çirkin bütün yönleriyle yansıtmak gerektiği konusunda “gerçeklik”i bu kadar önemseydiği halde niçin eserlerinde çoğunlukla- gerçek hayattakine pek de uygun olmayarak- iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırıldığı mutlu sonlara yer vermiştir? Öyle sanıyorum ki onun bu romantik tavrının arkasında temelini mensubu bulunduğu din ve medeniyet dünyasından alan bir tür değerler manzumesi veya bu değerler manzumesinin belirlediği bir zihniyet dünyası vardır” şeklindeki tespiti çok yerinde bir tespittir (2012: 55). Ahmet Mithat’ın Osmanlılık ideolojisine bağlı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu yaklaşım onun Osmanlılık ruhundan gelir. Her ne kadar çağın gereklerine ayak uydurmayı istese de Ahmet Mithat’ın zihin dünyasının gerisinde geleneksel etkiler devam eder ve eserlerinde bu kültürel birikim ve zihniyet dünyası gün yüzüne çıkar. Berna Moran sanatçıya dönük eleştiri yönteminden olan sanatçının psikolojisi ve kişiliğinde, yazarların eserlerinde kendi kişiliklerini yansıttıklarına göre bu eserlerden yazarların kişiliğini çıkarabileceğimizi, hele ki romantik yazarların eserlerinde özellikle kendilerini, kendi iç dünyalarını konu edindiklerinden eserlerinin kendi ilişkilerini, ruhi gelişmelerini gösteren şaşmaz belgeler sayıldığını söyler. Ayrıca bu eleştiri yöntemine inanan eleştirmenlere göre her yazarın kendine özgü üslubu vardır ve bu üslup karakterin anahtarıdır; yazarın eserinde işlediği temalar, seçtiği kahramanlar, kullandığı imgeler yine yazarın kişiliğini açıklar (2003: 133). Bu eleştiri yöntemine göre metnin doğru anlamı, yazarın metne koyduğu anlamdadır ve bu yüzden yazarın amacı bilinmelidir; aksi takdirde metin doğru yorumlanamaz (2003: 135). Fakat burada bazı sorunlar ortaya çıkar çünkü okur, yazarın niyetini tam olarak bilemez. Yazar hayatta ve niyetini bize söyledi diyelim; o zaman da bunların doğruluğuna güvenme problemi ortaya çıkar çünkü yazarın eseri yazmaya başlarkenki amacı ile yazarkenki amacı değişebilir ya da yapmayı istedikleri ile yaptıkları arasında fark bulunabilir. Dahası yazar niyetini eksik söyleyebilir, niyetini söylerken yanlış olabilir veya bilerek yanlış söyleyebilir veya bilinçaltının oyununa gelebilir (2003: 135). Berna Moran, bu nedenle yazarın anlatmak istediği ile eserin anlatmak istediğini ayırmak gerektiğini vurgular (2003: 135). Buna göre metin yazarından çıktıktan sonra ondan kopmuş, anlamı ancak kendinden çıkan, kendi başına var olan bir eserdir (2003: 139). Bu nedenle yorumun metne dayanması şarttır; metnin desteklemediği bir yorum kendini kabul ettiremez (2003: 140). Rene Wellek de eserle hayat arasında bağlantı noktaları, paralellikler, sapmış benzerlikler, tersine dönmüş yansımalar olduğunu ve şairin eserinin bir maske, dramatize edilmiş bir üsluplaştırma olabileceğini fakat çoğu kere bunun şairin yaşantılarının, hayatlarının üsluplaştırılması olduğunu vurgular. Bu farkların göz önüne alınması şartıyla biyografik yaklaşımın yararları olduğunu söyler⁴. Psikanalitik edebiyat eleştirmenleri arasında çağımızın en önemlilerinden birisi sayılan N. Holand ise bütün okuma türleri arasında yalnızca psikanalitik

⁴ Böylece bir yazarın eserindeki birçok telmihin, hatta birçok kelimenin açıklığa kavuşabileceğini belirtir. Ayrıca edebiyat tarihinde bir yazarın sanatının doğuşu, olgunlaşması ve belki de gerilemesi gibi tamamen gelişmeyle ilgili problemlerin en belli başlılarının incelenmesinde de bize yardımcı olacağını dile getirir. Bunun dışında biyografinin şairin okuduğu şeyler, edebiyatçılarla şahsi dostlukları, gezileri, gördüğü peyzajlar ve yaşadığı şehirler gibi edebiyat tarihinin diğer problemleri için de malzeme topladığını vurgular. Bütün bunların edebiyat tarihine (şairin içinde yer aldığı geleneğe, onu şekillendiren tesirlere, kaynak olarak kullandığı malzemelere) ışık tutan bilgiler olduğunu ifade eder (Wellek, 1993: 61).

okumanın yapıtın merkezinde bulunan fanteziye ulaşmamızı sağladığını ve edebiyat yapıtının içindeki fantezinin ancak bu şekilde bir anlama dönüştürülebildiğini söyler (Aktaran Cebeci, 2004: 188). Buna göre eserin içerisinde var olduğunu düşündüğümüz örtük anlamın ortaya çıkarılabilmesi psikanalitik bir okuma ile gerçekleşebilir. Robert de Beugrande, metinde tekrarlanan temalar, fantezilerdeki kişisel unsurlar, karakterlere ve kullanılan dilin retorikliğine ilişkin özellikler, metindeki kişisel unsurlar olarak değerlendirilebilir der (Aktaran Cebeci, 2004: 182). Bu açıdan bakıldığında yazar “Kendisinininkine benzeyen stratejileri olan karakterleri olumlu bir açıdan ele alırken, kendisine ait baskılanmış yöntemleri kullananları alaya alır. Retorik olarak, kendi egemen stratejilerini kullanan karakterlerin özellik, tutum ve değerlerini onaylayan bir dil kullanır. Yapıtın kurgusu, genel olarak, yazarın fantezilerini büyüsel bir yolla gerçekleşmesini amaçlayan özellikler taşır; bu arada baskılanmış stratejiler, kullanıldıkları zaman felakete yol açacak şeyler olarak gösterilir.” (Aktaran Cebeci, 2004: 182)⁵. Rene Wellek edebiyat psikolojisi denilince, yazar psikolojisinin incelenmesinin, yaratma sürecinin incelenmesinin, edebi eserlerde görülen psikolojik tiplerin ve kanunların incelenmesinin (aslında yalnızca bunun gerçek anlamda edebiyat incelemesinin alanına girdiğini söyler), son olarak da edebiyatın okur üzerindeki etkilerinin akla geldiğini; bunların edebiyat incelemesi için bazen cazip ve öğretici yaklaşımlar olarak faydalı olmakla birlikte edebi eserleri kaynaklarına bakarak değerlendirme girişiminden (genetiklik aldatmacasından) her zaman sakınmak gerektiğini vurgular (1993: 62). Tüm bu veriler ışığında diyebilir ki yazarın eserinde kullandığı temalar, kişilerin seçimi, olay örgüsü kullanımı vb. şeyler tamamen kişisel tasarrufu ve tercihi olmasıyla bizi yazarın kişiliğine ve psikolojisine götüren unsurlardır ve bu yönleriyle yazarın algılarını yansıtır fakat bunların eser içerisinde dönüşüme uğradıkları gerçeğini unutmamak gerekir ve bu yüzden temkinli davranmak gerekir.

Romantik bir yazar olan Ahmet Mithat, kendi duygusunu, duyusunu, zihniyetini eserlerinde aksettirir ve bunu yaparken imajlara başvurmaz; örtük bir ifade tarzı benimsemez; söylemek istediği şeyleri açık açık ya kahramanlarına söylättirir ya da bizzat yazar- anlatıcı olarak metne müdahale ederek yorum yapar. Onun metinlerinin merkezindeki fantezi dünyasının temelini mensubu bulunduğu toplumun gelenek- göreneği, dini inancı, yaşayış biçimleri oluşturur. Çalışmada *Jön Türk* romanının seçilmesinin nedeni ise geleneksel algının- bir bakıma yazar- anlatıcının algısının- bu romanda açıkça görülmesidir. Algı kelimesiyle, Serhat Ulağlı'nın ifadesiyle, yazarların yalnızca iç dünyalarını yansıtan bir kavramı değil, onların içinde yaşadıkları toplumun ve dönemin genel eğilimlerini gösteren bir sistem kast edilmektedir (2006: 9). Bu açıdan bakıldığında yazarların içinde yaşadığı ortamın tarihsel ve kültürel zemini algının oluşumunu etkiler. *Jön Türk* romanında yazar- anlatıcı gelenekselle modernin birleşimini Nurullah karakteri ile vermeye çalışır; ancak burada geleneksel algının devam ettiği ve gelenekselin moderne göre tercihe şayan olduğu görülmektedir. Algı kelimesi *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde; “Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak” şeklinde açıklanır⁶. Felsefede algı, dış dünyanın duyularla gelen imgesinin bilinçte gerçekleşen tasarımı olarak açıklanır (Hançerlioğlu 1976: 42). Bu nedenle algı kelimesi çoğunlukla imaj/imge kelimesiyle ilişkili kullanılır ve bu açıdan bir kişide oluşan izlenim anlamına da gelmektedir. İmge kelimesi felsefede, duyula-

⁵Beugrande, bununla birlikte yazarın bir taraftan da alternatif eğilimleri ve olanakları göstermekten kaçınmadığını, bu nedenle bir yapıtın içinde çelişkili unsurların bulunmasının kaçınılmaz olduğunu vurgular. Ayrıca yazarın oluşturduğu çözümlerin zaman içinde değişebileceğini ve oluşturduğu karakterler arasındaki ilişkilerin de buna göre farklılık göstereceğini belirtir (Aktaran Cebeci, 2004: 182).

⁶http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ac4d16b60d829.72757793 (Erişim: 04.04.2018).

rın bilinçteki izi olarak tanımlanır ve bu izin aslının tümüyle aynı değil, az çok eksik bir kopyası olduğu belirtilir. İmgenin ancak bilinçte gerçekleştiği, bilinçdışı kalmış birçok duyumun imge meydana getirmediği vurgulanır (Hançerlioğlu 1977: 74). Algının oluşumunda birçok faktör etkilidir: Geçmiş yaşantı, kültür, ideolojik yaklaşım, din, çevre vb. Bu nedenle algı bireyseldir. İmge ile hafıza arasında da ortaklık vardır. O da şudur: İkisinin de namevcudun (olmayan bir şeyin) mevcut temsili olmalarıdır. İkisi arasındaki fark ise birinde her tür gerçeklik durumunun askıya alınması sonucu gerçek dışı bir kavrayışın olması, diğerinde ise önceki bir gerçekliğin ortaya konulmasının söz konusu oluşudur (Ricoeur 2017: 63). Gelenek kelimesi ise *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon” olarak tanımlanır⁷. Mustafa Armağan *Gelenek ve Modernlik Arasında* başlıklı çalışmasında gelenek kavramıyla kast edilen anlam düzeylerini dört gruba ayırır. Bunlar “zaman-üstü bir bilgelik olarak gelenek”, “bir kurumlaşmış otorite olarak gelenek”, sosyolojik ve folklorik literatürdeki anlamıyla “adet, örf ve görenek anlamında gelenek”, kültür ve sanat düzeyindeki anlamıyla “geçmişten bir fikri araç olarak yararlanma anlamında gelenek”tir (Armağan, 1998: 64). Bu açıdan bakıldığında çalışmamızda kullanılan gelenek kavramıyla kast edilenin adet, örf ve görenek anlamında olduğu açıktır. *Jöntürk* romanını kısaca özetlemek gerekirse Nurullah'ı hastalıklı bir şekilde seven Ceylan yaptığı bir planla ondan hamile kalır. Ceylan, Nurullah'ın kendisiyle evleneceğinden emin o, Fatma Ahdiye adlı bir kızla nikâhlanır. Bunun üzerine Ceylan intikam almak için Nurullah ile Fatma Ahdiye'nin düğünlerinin olacağı gün Nurullah'ın evine yerleştirdiği ve o dönem için zararlı olan Jöntürk neşriyatını polise ihbar eder. Bunun üzerine Nurullah, on beş seneliğine Akka'ya sürgüne gönderilir. Jöntürklerden olan dostları, Nurullah'ın İskenderiye'ye kaçmasına yardımcı olurlar. Oraya, Nurullah'ın babası, ablası ve Fatma Ahdiye de getirilir. Bunu duyan Ceylan kıskançlık yüzünden cinnet getirerek kendisini yakar ve sonunda da ölür. İskenderiye'de sekiz sene yaşayan Nurullah ve ailesi ise Kanun-i Esasi'nin ilanı ile İstanbul'a dönerler.

Jön Türk Romanında Geleneksel Algı

Jön Türk romanında yazar- anlatıcı romanın vaka zamanının 1315 (1897) olduğunu bildirerek romanına başlar. Mekân ise İstanbul'da “Keşkekçilerbaşı'nda konak yavrusu genellemesine değer” bir evdir. Bu konakta gerçekleşen bir düğün ile başlayan romanda evde yaşayan aile fertleri teker teker tanıtılır. Evin babası Miralay Gazanfer Bey adında bir adamdır ve Rusya savaşı sırasında Dilşinas Hanım'la yeni evlidir. Onun bu haline nazaran savaşa gitmesine yazar- anlatıcı araya girerek yorum yapar. Buna göre yeni evli bir çiftin kolay kolay birbirinden ayrılmak istemeyeceğini; son kucaklaşmada gözyaşlarının akacağını, yüreklerinin heyecana gelerek göğüs kafesini delercesine dışarı fırlayacağını ancak Müslüman olan birinin bu yoldaki ayrılığa ölürse şehit, kalırsa gazi olma şerefine erişmek arzusuyla göğüs gereceğini bildirir. Bu durumun insana has bir durum olduğunu belirten yazar- anlatıcı, Müslümanlığa, Osmanlılığa⁸ has olan manevi durumlar karşısında bunların hükmünün kalmayacağını ve askerinin her durumda görevini yerini getirmeye gideceğini vurgular (Mithat 2003: 8). Görüldüğü gibi yazar- anlatıcının algısı geleneksel bir algıdır. Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Milliyetçiliği* adlı eserinin ön sözünde “Türk milliyetçiliğinin bir akımının Osmanlı vatanseverliğiyle olan sürekliliği(nden)”

⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c4eb33e651118.45607089 (Erişim: 28.01.2019)

⁸ Fazıl Gökçek'in belirlemesiyle Ahmet Mithat (Dürdane Hanım ve Karnaval romanlarında görüleceği gibi) Osmanlı kelimesini Müslüman/Türk anlamında kullanır (2012: 168).

bahseder (2016: 14). Bu algı günümüzde “her Türk asker doğar” sözüyle özdeşleşmiştir. Ayrıca Arai, genel kabul gören düşüncenin tersine Türk milliyetçilerinin mutlaka laikleşme veya Batılılaşma siyaseti izlemediğini; onların daha çok “İslamlaşma”dan ve “muasırlaşma”dan yana olduklarını belirtir (2016: 144- 145). Burada, hem İslamiyet’e hem de Osmanlılığa vurgu yapılması romanda bir bakıma Türk milliyetçiliğinin bu tarzda ele alındığını göstermektedir. Berna Moran da yönetici sınıf ile yönetilen sınıf arasında bir kopukluk olmakla birlikte İslam ideolojisinin Osmanlı devletinin genel ideolojisi ve anılan iki sınıf için ortak olduğunu belirtir (2007: 13). 19. Yüzyıla gelindiğinde ise Batılılaşma hareketi girişimi sonucu iki sınıf arasındaki kopukluğun arttığını vurgular (2007: 14). Ahmet Mithat’ın İslahat Fermanı sonucu ortaya atılan ideolojilerden birisi olan Osmanlıcılık ideolojisini benimsediği bilinmektedir⁹. Bilindiği gibi Osmanlı devleti çok uluslu bir yapıya sahipti. Müslümanlar ve gayri Müslimler bir arada yüzyıllar boyunca hoşgörü ve barış içerisinde yaşadılar. Daha sonra bu birliktelik Osmanlı’nın savaşlarda aldığı yenilgiler sonucunda zayıflamasını fırsat bilen Batılı devletlerin planları doğrultusunda Osmanlı bünyesindeki gayri Müslimleri kışkırtarak bağımsızlıklarını kazandırma çabaları ile zedelendi. Batılı devletlerin bu politikaları Osmanlı devletinde çeşitli ideolojik görüşlerin doğmasına da zemin hazırladı: Medeniyetçilik, Osmanlıcılık, İslamcılık gibi (Batıcılık, bir fikir akımı olmaktan çok diğer fikir akımlarının içinde yer alan bir fikirdir. Örneğin Osmanlıcılık akımında da Batıcılık fikri vardır). Osmanlıcılık ideolojisine göre vatan denilen toprak parçası Müslümanların ve gayri Müslimlerin bir arada dostane bir şekilde, bir amaç uğruna yaşadıkları yerdir. Bu yüzden milliyet, kavmiyet gibi unsurlar önemli değildir. Bu ideoloji, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın deyişiyle Osman-ogulları ocağının etrafında din farkı gözetmeksizin aynı haklara sahip çeşitli kavim ve milletlerin toplanmasıyla oluşan “toplumsal bir heyet ideolojisidir” (2003: 152). Gazanfer Bey’in yeni evli olmasına rağmen seve seve askere ve belkide ölüme gidişi bu ideolojik algının bir yansımasıdır.

Gazanfer Bey, gittiği bu savaşta esir düşer ve karısı Dilşinas Hanım ile mektuplaşmaya başlarlar. Yazar- anlatıcı burada da araya girerek o dönemde kızların okuyup yazmalarının kızların kapalı ve mahcup olmaya mecbur olmaları sebebiyle henüz uygun olmadığı bilgisini verir. Dahası kızların dostuna aşk mektubu yazacakları düşünüldüğünden buna güçlü bir şekilde itiraz edildiği fakat kocalarına mektup yazmalarının mümkün olabileceğinin, henüz güçsüz bir şekilde de olsa, söylenebildiği ifade edilir. Zeki bir genelleme olmasıyla beraber Gazanfer Bey’in dahi kızların eğitim çabasını beğenemeyenlerden olduğuna isterseniz şaşırın diyen yazar- anlatıcı, buna gerekçe olarak Gazanfer Bey’in kızlara dinlerini, mezheplerini, İslam adabını ve insanlığını öğretme gerekliliğine inanmakla beraber kızların öyle eline kalemi aldığı gibi karşısındaki erkekleri durduracak mertebelerde eğitim almasını bir türlü zihnine sığdıramamasını gösterir. Ancak Gazanfer Bey’in İstanbul’dan uzakta esir iken aldığı mektupların eşinin sözü değil ara yerdeki başka bir kâtibin sözleri olmasından dolayı üzüntü duymasıyla birlikte bu fikrinin değiştiğini belirtir (Mithat, 2003: 8-9). Yazar- anlatıcı, yine araya girerek yorum yapmayı ihmal etmez: “Nasıl değişmesin ki kendisi dahi yazacağı, yazdığı mektuplarında gönlünün her istediğini kâğıda koyamayacak. Zira o sözleri doğrudan doğruya zevcesi okumayacak. Ara yerde bir bîgâne okuyup Dilşinas Hanım o sözleri o yabancıdan işitecek.” (Mithat, 2003: 9). Bu düşünceden sonra Gazanfer Bey, bir kız çocuğu olursa mükemmel derecede okuyup yazdıracağına yemin eder. Gazanfer Bey’in bu düşünceleri o dönemde kızların eğitimi konusunda geleneksel algının ne yönde olduğunu göstermekle birlikte bir önceki örnekten farklı olarak yazar-anlatıcının aynı düşüncede olmadığı yani algısının geleneksel algıyla örtüşmedi-

⁹ Bu konuda bkz. Gökçek, 2012: 155- 168.

ğini de göstermektedir. Bu önemli bir farklılıktır çünkü bir yazar olarak Ahmet Mithat, kızların okutulması, istedikleri ile evlendirilmesi, roman okuması gibi daha pek çok şeyde feminist bir bakış açısına sahiptir¹⁰.

Gazanfer Bey'in esaretten kurtulduktan sonra, bir sene sonra, bir kız çocuğu olur. Yazar- anlatıcı, kocaların karısının kız çocuk doğurmasına erkek çocuk doğurması kadar memnun olmamalarının hâlâ çok sık rastlanan garip durumlardan olduğunu belirterek kız çocuklarının erkek çocuktan daha faydalı olduğunu çünkü on beş- on altı sene sonra babasına damat adıyla hazır yetişmiş koskocaman bir aslan getireceğini ve babayı büyükbabalık şerefine ve saadetine erkek çocuktan daha erken ulaştıracağını ifade eder (Mithat, 2003: 9). Gazanfer Bey'in de bu erkekler gibi karısının kız çocuk doğurmuş olmasına erkek çocuk doğurmuş olması kadar sevinemediği; ancak esir halde bulunurken ettiği yemin aklına gelince memnuniyetinin eksik kalan kısmının tamamlandığı ve sevindiği vurgulanır. Yazar- anlatıcının söyleminde kız çocuklarına bir değer (annelik vasfıyla) atfedildiği ve "erkek adamın erkek evladı olur" düşüncesinin kırılmaya çalışıldığı için bu cümleler sanki "olumlu bir bakış açısına" sahipmiş izlenimi verseler de durum öyle değildir. Burada da geleneksel algı kendini göstermektedir. Kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha erken evlendirilmeleri geleneksel algının bir göstergesidir. Ayrıca burada kızın annelik vasfına da vurgu yapılmıştır; geleneksel düzlemde bir kızın anne olmak istememesi gibi bir durum söz konusu değildir. Yazar- anlatıcının olaya bu açıdan bakması bu algının bir tezahürüdür. Toplumsal cinsiyet¹¹ ayrımcılığı kavramı altında toplanabilecek bu düşüncenin arka planında kız çocuğuna sadece annelik vasfının bir değer kattığı düşüncesi olduğu görülür; oysaki modern anlayışa göre kız ya da erkek çocuğun kendi başına bir değer olarak kabul görmesi gerekir. Yazar- anlatıcı doğan bu kız çocuğuna Gazanfer Bey'in Allah için ettiği yemini hatırlaması için Fatma Ahdiye adını koyduğunu belirtir. Ahdiye ismini daha önce hiç kimsede duymamış olan Gazanfer Bey'in karısı Dilşinas Hanımın bu ismi beğenmediğini söyler ve şu yorumu yapar: "Kadın kısmına meram anlatmak biraz güç olur değil mi? Hele kadın Dilşinas Hanım gibi biraz cahil olursa!" (Mithat, 2003: 10). Bu düşünce "kadının aklının kıt" olduğu yolundaki görüşün bir yansımasıdır. Geleneksel bir zihin yapısını gösteren bu düşüncenin arka planında "kadınların aklının ve dinin eksik olduğu" yolunda söylenen hadisin yanlış yorumlanmasından doğan bir etki olabilir¹². Bu düşüncelerden sonra Gazanfer Bey'in kızının doğumundan bir sene sonra İstanbul'daki kolera salgınında öldüğü ve karısını dul bıraktığı anlatılır.

¹⁰Onun bu konudaki görüşleri için; kızların eğitimi konusunda Diplomalı Kız, kızların terbiyesi konusunda Çengi, kadınların roman okuması konusunda Müşahedat ve Paris'te Bir Türk romanları ile Bahtiyarlık hikâyesine, feminizm konusunda ise Jön Türk romanlarına bakılabilir. Bununla birlikte Taaffüf romanında kadının ne kadar istese de irfanını erkeklerin seviyesine çıkaramayacağını söyler (Mithat, 2000: 142). Bu durum geleneksel kadına bakışı açısının bir göstergesidir. İkisi arasında bir tezatlık olduğu düşünülürse de yoktur çünkü Ahmet Mithat, kadın ve erkeğin ayrı yaratılıştaki olduklarını düşünmekle birlikte kadınların (aşırıya kaçmamakla birlikte) da haklarının olduğunu düşünmekte; tamamen erkek egemen bir bakış açısı sergilememektedir.

¹¹"Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili bir kavramdır." (Akın, 2007: 2).

¹²"Ebû Said el-Hudri (r.anh) anlatıyor. Bir Ramadan veya Kurban Bayramıydı. Rasul-u Ekram Efendimiz (s.a.v.) bayram namazlarını kıldığımız namazgâha geldi. Bir tarafta kadınlar da bulunuyordu. Onların yanından geçti ve şu hitabta bulundu: 'Ey kadınlar, sadaka veriniz istiğfârı çok yapınız. Çünkü bana cehennemlikler gösterildi, çoğu sizler idiniz.' Bunun üzerine o kadınlar: 'Ya Rasulallah, bizler ne yaptık da cehennemliklerin çoğu bizden olmuş' diye sordular. Rasulullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: 'Çünkü sizler ötekine berikine çokça lanet eder, kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz. Ne garibdir ki, kendine hâkim akıllı ve dinine bağlı bir kimsenin aklını, sizin kadar eksik dinli hiçbir kimsenin çelebildiğini görmedim.' Kadınlar tekrar sordular: 'Aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir, Ya Rasulallah?' Rasulullah (s.a.v.) 'Kadının şahidliği erkeğin şahidliğinin yarısı değil midir?' diye sordu. Kadınlar 'Evet' cevabını verdiler. Rasul-u Ekram (s.a.v.) izah etti ve tekrar sordu: 'İşte bu aklın eksikliğinden hayız gördüğü zaman (günlerce bekler) namaz kılmaz, Ramadan'da bir muddet oruç tutmaz değil mi?' Kadınlar, 'Evet' dediler."

Romanın başına dönülerek Keşkekçilerbaşı'ndaki konak yavrusunda işte bu Fatma Ahdiye ile annesi Dilşinas Hanım'ın ve evdeki üç hizmetlinin birlikte yaşadığı ve evin harem dairesinin Arnavut bir aileye kiraya verildiği belirtilir. Düğünden sonra da bu ailenin burada kalmaya devam ettiği, ev halkının damat tarafıyla birlikte selamlıkta yaşadığı dile getirilir. Osmanlı-Türk toplumunun yaşayışının bir yansıması olan haremlik- selamlık uygulaması da geleneksel algının devam ettiğinin bir göstergesidir. Yazar- anlatıcı, evin yaşayışından sonra konuyu Fatma Ahdiye'ye getirir ve onun İlkokulu bitirdikten sonra yakın komşularından Hoca Abdüllatif Efendi'den Arapça ve Farsça dersleri alarak eğitimine evde devam eder. Annesinin 11- 12 yaşlarına gelmiş bir kızın artık kadın hükmünde olduğuna inanması ve eğitimin bundan ilerisinin o okullarda olduğuna inanmaması sebebiyle başörtüsüyle de olsa kızının eğitimine okulda devam etmesini uygun bulmaz. Bazı eş- dostları kızını Darülmuallimat'a gönderebileceğini söylerseler de Dilşinas Hanımın bu okula giden kızlar hakkındaki görüşü çok kötüdür; birçok kişinin, bu okul hakkında söyledikleri sözlere inanır. Onun bu düşüncesinde de geleneksel algının izleri görülür fakat burada yazar- anlatıcının toplumun bu yöndeki düşüncesine katılmadığı görülür: "Birçok zevzeklerin bilerek bilmeyerek Darülmuallimat talibatının serbestlikleri, açık saçıklıkları daha bilmem neleri neleri hakkında söyledikleri masallara Dilşinas Hanım tamamıyla sahihdir diye kail olmuş" (Mithat, 2003: 12- 13). Yazar- anlatıcı daha sonra Fatma Ahdiye'nin kütüphanesinin tamamını Muhammediyeler'in, Ahmediyeler'in, Battal Gazi'lerin oluşturduğunu; yeni romanların kütüphanesine girmek bir kenara dursun Âşık Garip'lerin, Şah İsmail'in, Keremler'in bile girmediğini belirtir. Fatma Ahdiye'nin annesi Dilşinas Hanım'ın bir kere bunlardan birisini okudukları zaman rüyasında maşukası olan kızı görüp âşık olduğunu duyunca şaşır kaldığını; âşıkların sazlarla birbirlerine şiir söylediklerini işittiğinde bunları kendisinin bile dinlemeye tahammül edemediğini belirterek bunları kızına nasıl okutacağını düşündüğünü söyler. Dilşinas Hanım'ı kocakarı masallarının aşka, sevgiye dair olan kısımlarının bile bıktırdığını dile getirir. Fatma Ahdiye'nin kütüphanesinde Dilşinas Hanım'ı okutup dinlemekten en lezzet aldığı kitabın Hazret-i Resul-i Ekrem'in siyer-şerifesine dair olan Eyüp Sabri Paşa'nın *Mahmudu's Siyer* adlı kitap olduğunu vurgular. Dilşinas Hanım'ın bu düşünceleri o dönemde yaygın olan bir algının yansımasıdır; buna göre kadınların roman okumaları zararlıdır çünkü kadınlar erkeklere göre etkiye daha açıktırlar¹³. Buradaki algının yazar-anlatıcının zihniyetinin yansımasından çok o dönemdeki insanların zihniyetinin yansıması olduğunu belirtmek gerekir çünkü Ahmet Mithat *Müşahedat* romanında kadınlara roman okutulması taraftarı olduğunu yani niyetini yazar- anlatıcı vasıtasıyla gösterir:

"Roman okumuş idi demedik mi ya? Hem de pek çok roman okumuş idi. Okuduklarını da dikkat-i mahsusa [özel bir dikkat] ile okumuş idi. Her birinden kendi felsefesince birer netice-i ibret [ibretli netice] istintac ve istihsal ederek [çıkararak ve elde ederek] okumuş idi. Artık böyle bir kızın kolay kolay kanıp emniyet edebilmesine kabil mi olur?" (Mithat, 2006: 147- 148).

Müşahedat romanında yazar- anlatıcı, Agavni'nin hayat hikâyesini onun kendi ağzından dinlerken, bir yandan da bazı hükümlerde bulunur. Bu hükümlerden birisi olan yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı gibi iyi ve kötü birçok roman okumuş bir kadının her şeye kolayca kanmayacağı vurgulanır. Yine bu romanın devamında yazar- anlatıcı hükmünü açık bir şekilde verir:

<https://sorularlailamiyet.com/kadinin-dininin-ve-aklinin-eksik-oldugu-konusunda-bir-hadis-i-serif-oldugu-dogru-mudur-eger-dogruysa> (Erişim: 14.12.2018).

¹³ Bu konuda bakınız, Nurdan Gürbilek, "Erkek Yazar, Kadın Okur", *Kör Ayna, Kayıp Şark Edebiyat ve Endişe*, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 17-50.

“Ahlâkîyunumuzdan [Ahlakçılarımızdan] birçoğu kızlara, kadınlara yeni romanların okutulmaması rey dindedirler [düşüncesindedirler]. Fakat okutturmamak imkânını bulamadıklarından, hükümlerini biraz daha ileriye götürerek yazılmamayı rey ederler [düşünürler].

Kızları, kadınları ihsas-ı deruna müteallik [işsel duygulara dair] şeylerden bilküllüye [tamamen] men edebilmek kabil [mümkün] ise deriz ki, bu da bir hikmettir [düşüncedir]. Nef'inden [faydasından], ziyanından [zararından] hiç bahse girişmeye lüzum bile görmezsizin, bunun esasen bir hikmet olduğunu bi't-tasdik [kabul ederek] neticesi muzır [zararlı] veyahut mufit [faydalı] olacağını da tecrübe-i medideye [uzun tecrübelere] havale eyeriz [bırakırız]. Lakin hususiyat-ı ahvalimize [durumumuza] biraz göz gezdirdikte bu men-i kat'înin [kesin yasaklamanın] muhal [imkânsız] olduğunu görüyoruz.

(...)

Mademki bu cihet [taraf] muhaldir [imkânsızdır], o halde bize kalır ise kızlara, kadınlara da roman okutulmalıdır. Bizim okutmaklığımıza ihtiyaçları yok ya. Biz ne kadar men etmek istersek isteyelim onlar yine okuyorlar ya. O halde diyelim ki onların roman okumalarından o kadar büyük havflara [korkulara], endişelere düşmeyelim. Belki bu kıraatlerin [okumaların] nef'ini de [faydasını da] düşünelim.

Kocakarı masallarında ve eski romanlarda, âşıklar ekseriya o suret-i safiyanede [safça bir şekilde] tasvir olunurlar ki sevdazedegâni [sevdaya düşenleri] o nazarla [bakışla] telâkki eden [değerlendiren] masumat-ı nisvan [masum kadınlar], diğer cihetten [tarafından] nice hune-i melâinin [lanet olasılardan] ne kadar ev yıktıklarından haberdar bile olamazlar. Her gördükleri erkeği ya peri padişahının oğlu yahut Âşık Garip zannederler. Ahval-i beşeriyenin [İnsanlık durumlarının] iyisini de fenasını da romanlar şerh ederler [açıklarlar]. Romanları okuyanlar pek çok felaketleri iştmiş, her birinden bir ibret almış olurlar.” (Mithat, 2006: 289- 291).

Yazar- anlatıcı, daha sonra sözü Fatma Ahdiye'nin evleneceği genç olan Nurullah Bey'e getirir; onun iyi bir tahsil aldığı, hukuk okuduğu, adeta bir Avrupalı gibi olduğu ifade edilir. Gelinin kıyafeti, saç-ı başı, hazırlıkları tamamlanır ve düğün günü gelir. Ne kadar beklerlerse de Nurullah Bey düğüne gelemeyince çünkü düğün günü Jöntürlere ait o dönem için zararlı ve yasaklı sayılan yayınları evinde bulundurduğu gerekçesi ile hapse atılmıştır. Üç ay hapiste kaldıktan sonra Akka'ya sürülür. Bu bilgilerden sonra yazar- anlatıcı, Nurullah'ın sürgüne gönderilmesine neden olan olayın iç yüzünü açıklamak için geriye dönüş tekniği kullanır. Nurullah ve Ceylan arasındaki ilişkiye değinir. İkisi arasında geçen bir diyalogda Nurullah, Ceylan'a hitaben “- Siz dahi her zaman reddettiğim şeyi tekrar ile yorumlamazın rica ederim. İnsan hatta bir kız bile birçok şeyleri öğrenmeli. Fakat içinde yaşadığı mevkiin muktezasına tevfiik-i muâmeleden ayrılmamalı. Kız kızılığını bilmeli erkek de erkekliğini!” sözlerini söyler (Mithat 2003: 48). Nurullah'ın kızların da bir şeyler öğrenebileceğini fakat yaşadığı yer için gerekli olan uygun davranıştan ayrılmaması gerektiğini vurgulaması önemli bir ayrıntıdır; ayrıca kızın kızlığını, erkeğin erkekliğini bilmesi gerektiğini söylemesi de. Bu geleneksel algının bir yansımasıdır çünkü İslami yaşayışta kadın kadına has özelliklerini, erkek de erkeğe has özelliklerini korumalı; diğerinin yerine geçmeye veya ona benzemeye çalışmamalıdır¹⁴. Kızın her şeyi öğrenebilme hakkı olmakla birlikte “yaşadığı yere uygun davranması” yani içinde yaşadığı toplumun değer yargı-

¹⁴ “Resûlullah (s.a.v.), kadınlara benzemeye çalışan erkeklere ve erkeklere benzemeye çalışan kadınlara lanet etti.” <https://sorularlaislamiyet.com/hz-peygamber-asv-butun-erkeklesen-kadınları-lanetliyor-hangi-durumlarda-kadınlar-erkeklesmis-olur> (Erişim: 03.01.2019).

larına ters düşmemesi gerekmektedir. Nurullah'ın bunu söyleme nedeni Ceylan'ın serbest tavırlarıdır. Ceylan, Nurullah'a onu sevdiğini açıkça söyler. Nurullah bunda bir sakınca olmadığını söyler "Ama bir şart ile! Bu hududun haricine çıkmamak şartıyla" (Mithat, 2003: 49). Nurullah'ın buradaki düşünce yapısı da gelenekle ilişkilidir. İki insanın birbirine sevdiğini söylemesi kabul edilebilir bir şeyken bu sevginin sınırını aşarak iki kişinin bir ilişki yaşamaya başlaması kabul edilemez; en azında o dönemdeki Osmanlı- Türk yaşayışı için bu henüz mümkün değildir¹⁵. Ceylan'ın açıkça Nurullah'a onu sevdiğini söylemesi üzerine açılan konuşmada söz kızların evlilik meselesinde kendi istedikleri kişilerle evlenip evlenmeyeceğine gelir. Ceylan, kızların kendi istedikleri ile evlenmeleri gerektiğini söyler. Nurullah bu fikre katılmakla birlikte tamamen onunla aynı fikirde de değildir: "-Adî familyalarca böyle ama, kendi mertebe-i medeniyyesini bilen familyalar nezdinde kız suret-i mahsûsada velileri tarafından mezun olmadıkça ve yanlarında familya azasından bir kimse bulunmadıkça karîben nişanlısı olacak ve hatta olmuş bulunan delikanlı ile görüşemez. Onların muşeretleri bize benzemedikleri için sair adı familyalar da vakıa bu kadar dikkat yoktur. Familyaların mertebe-i medeniyyeleri indikçe kızlar da hiç baskı kalmaz. Mariage liber, yani ahrarane izdivaç davaları da ancak bunlar için doğru görülebilmektedir. Biz ise bunlara hiç benzemeyiz. Bizim kızlarımızı da kendi hallerine bırakırlar ise.." (Mithat, 2003: 56). Bu cümlenin sonunu Ceylan, "ya davulcuya varır ya zurnacıya" varır değil mi diyerek tamamlar. Nurullah'ın kadınların yanında aileden bir erkek yokken nişanlısı ile dahi yalnız başına görüşemeyeceğini belirtmesi Osmanlı- Türk toplumunun o dönemki koşulları ile koşutluk sağlar¹⁶. Nurullah'ın kadın ve erkeğin yalnız kalması yönündeki bu düşüncesine Ceylan katılmaz ve işi ileriye kadar götürür. Ceylan, bir kadın ve erkek birbirini seviyorsa bu sevgilerini birbirlerine göstermelerinden daha doğal bir şey yoktur der ve evin boş olduğunu ima eder. Nurullah "-Aman Ceylan ne söylüyorsun Allah severseniz? Çıldırınız mı?" sözlerini ve devamında da "-Canım bir delikanlı bir geceyi hali bir hanede bir kızın yanında geçirmiş denilirse..." der (Mithat, 2003: 58). Nurullah'ın hem bir erkekle kadının yalnız kalmasını onaylamadığı hem de kadının "adının kötüye çıkması"ndan çekindiği görülmektedir. Her iki tutumun nedeni de geleneksel algıdan kaynaklanmaktadır. Ceylan, evde anne ve babasının olmadığı bir gün¹⁷ yemeğe kalan Nurullah'ın birasının içerisine biraz afyon katarak delikanlının yemekten hemen sonra derin bir uykuya dalmasını sağlar. Ceylan'ın evlerindeki yardımcıları Kıryako ve Despino kardeşlerin yardımı ile Nurullah'a yatak serilir ve Nurullah geceyi orada geçirir. Bu olaydan iki gün sonra Ceylan yazdığı mektupla Nurullah'a o geceyi birlikte geçirdiklerini bildirir. Ceylan, ne yaptıysa kendisinin yaptığını ve kendisini affetmesini söyleyerek ikinci mülakatlarının ne zaman olacağını sorar. Nurullah, hiçbir şey hatırlamadığı için

¹⁵ Tanzimat dönemi roman ve hikâyelerinde kadın- erkek ilişkilerinin sınırlı olması nedeniyle toplumun ahlak ve değer yargılarına uygun romanlar yazmaya dikkat eden roman yazarları kadın- erkek ilişkilerinin başlamasına olanak sağlaması amacıyla çeşitli yöntemler kullanmışlardır: "Cariyeler, yabancı kadınlar, gayrimüslim Osmanlı kadını, bir arada büyüme ve akrabalık, resim- fotoğraf, mektup, kılık değiştirme, dürbün" gibi. (bkz. Gökçek 2012: 79- 93).

¹⁶ İslam aile hukukunun dayanağını (diğer bütün alanlarda olduğu gibi) Kur'an-ı Kerim ve Sünnet oluşturur (Dağcı: 176) fakat Müslümanlar, Hz. Muhammed'in söylediği sözleri (hadisleri) de bir diğer kaynak olarak kullanmışlardır. (Başlarda bu hadisleri mutlaka Kuran'ı Kerim'e dayandırma zorunluluğu vardır; ancak zamanla bunun kalktığı söylenebilir. Bu yüzden güvenilirlikleri Kuran'ı Kerim ve Sünnet gibi kesin değildir, şüphelidir). Bunlardan birisi olan "(Yabancı) bir kadınla yalnız kalmayın, çünkü onların üçüncüsü şeytandır." hadisi uyarınca bir kadının yanında aileden bir tanıdığı yoksa kendisine namahrem olan bir erkekle yalnız kalması günah olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış Osmanlı- Türk hayatına da yansımıştır.

<https://sorularlaislamiyet.com/bir-kadin-ve-bir-erkek-yalniz-kalirsa-ucuncusu-seytandir-hadisini-aciklayabilmisiniz> (Erişim: 03.01.2019).

¹⁷ Annesi ve babası yakın bir dostlarının düğününe gitmişlerdir. Düğün evi ise uzaktadır ve annesiyle babasının iki- üç gün orada kalması gerekir. Yemekten önce Ceylan Nurullah'a önce ud çalar sonra çeşitli rakslar yapar. Yemekte bira içerler. Yemekten sonra Nurullah kalkmak ister çünkü üzerine bir ağırlık çökmüştür, uykusu gelmiştir. Ceylan kabul etmez, evlerinin çok yakın olduğunu biraz daha kalmasını söyler. Nurullah Ceylan'ı dinlerken sızar.

duruma çok şaşırır ve Ceylan'la uzun bir zaman görüşmez, mektuba da cevap vermez; ancak gelen ikinci mektup üzerine bir şeyler yazma mecburiyeti duyar¹⁸. Nurullah, cevaben Osmanlı ve İslam yaşayışına taban tabana zıt olan bu metres hayatı içinde olamayacağını söyler. Bu sözleri Nurullah'ın geleneksel ahlak kuralları ile hareket eden bir kişi olduğunu gösterir. Ceylan ise tam bir Batılı gibi serbest yaşayışa kendisini verebilecek nitelikte bir kadındır. Nurullah'ın bu yöndeki sözlerine Ceylan uygun bir cevap bulur; her ne kadar Osmanlı ve İslam yaşayışında bu yolda bir hayat yoksa da bunun sadece halk için geçerli olduğunu seçkin insanlar için geçerli olmadığını iddia eder ve bu yolda bir sürü örnek sayıp döker. Nurullah ise henüz kendisinin bir baltaya sap olamadığını, her ikisinin de henüz baba eline bakarken böyle aşk cinneti ile istikbali mahvedemeyeceğini ifade eder. Bu cevaptan sonra Ceylan, yaptıklarına pişman olur. Yazar- anlatıcı, bu durumu insanın elindeki değerini bilmemesiyle açıklar. İki gencin ailelerinin onlara tanıdıkları serbestlik içerisinde rahatça görüşebileceklerini ve zamanla birbirlerine yaklaşacaklarını ancak Ceylan'ın yaptığı bu uygunsuz davranıştan sonra bunun mümkün olmadığını belirtir: "...Ceylan bu nimet-i ünsiyetin, binde, on binde hatta memleketimizce yüz binde bir kıza nasip olamayacak olan bu müsaade-i ahrârânenin kıymetini bilerek onun netâyicini kendi muhaddaratıyet-i İslamiyye ve Osmâniyyesine muvafık bir yoldan bekleyeceğine hiçbir kimse nezdinde, hatta bilâhere, kendi indinde bile mücib-i tahsîn ve âferîn olmayacak bir târik-i hevî-nâkdan bekler de aklınca hem de bulur ise bulduğu şeyin bir butlandan ibaret olduğu kendi nazarında dahi tahakkuk ederek o nimet-i gaibe zayiaya kan ağlamaz mı?" (Mithat, 2003: 112). Burada yazar- anlatıcı kendi geleneksel değer yargılarına göre davransaydı Ceylan'ın mutlu olacağını ancak bunu yapmayıp Batılı bir bakışla sevdiği erkeği elde etmek için her yolun mubah olduğunu düşünmesinin onun mahvına sebep olduğunu ima etmektedir. Bu olaydan beş hafta geçtikten sonra Ceylan'da meydana gelen değişikliklerden annesi Sezayidil Hanım kızının hamile kaldığı anlar. Ceylan annesine dosdoğru olanları anlatır. Annesi Nurullah'tan evlenmeleri yolunda herhangi bir söz almadan kızının bu işe kalkışmasına kızır. Ceylan ise aşkıdan gözünün hiçbir şeyi görmediğini söyler. Yazar- anlatıcı onun bu hali hakkında da yorum yapmaktan geri kalmayarak sosyal davranışlara önem verebilecek kadar uyanmış olan kadın ve kızların Ceylan'ın bu hali üzerine ne kadar derin düşünceler yerinde olacağını belirtir "Düşünebilseler" değil! Vakıa düşünebilmek iktidarı pek büyük bir iktidar olup erkeklerin bile hepsinde bulunamaz. Kadınlarımızda ise bittabi daha az bulunur" şeklinde fikir beyan eder (Mithat, 2003: 122). Görüldüğü gibi yazar- anlatıcı geleneksel bir bakışla kadının erkekten daha az düşünebildiğini bir bakıma "kadının aklının erkeğe nazaran kıt olduğunu" ifade etmiştir. Yazar- anlatıcı devamında da Avrupa gazetelerini okuyanların türlü ilişkiler hakkında gördükleri haberleri bir hikmet düşüncesiyle incelemeleri ve sorgulamaları gerektiğini belirtir. Her bir haberin şu zaman için fevkalade olaylardan sayılarak insanları hayrete düşürdüğünü vurgular. Gelecekte bu haller, adi durumlar hükmünü alırlarsa insanların durumlarının ve medeniyetlerinin ne şekil alacağını şimdiden görmenin mümkün olduğunu; o hale gelindiğinde hayvanların doğal yaşayışının gerçekten akla sahip olanları imrendirecek bir şey haline geleceğini söyler. Bu yorum yazar- anlatıcının geleneksel İslami yaşayışın ahlak ve kuralları dışına çıkılmamasını istediğini ve Avrupa ahlakının örnek alınmasının çok kötü sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Ceylan'ın hamileliği ilerledikçe bunu gizlemek gittikçe güçleşmiş ve Sezayidil Hanım, evin hizmetlilerinden Despino'ya bu sırrı açmak durumunda kalmıştır. Despino'nun durumu öğrendikten sonra bu konu hakkındaki sözlerini yazar- anlatıcı "Hayvan Des-

¹⁸ Ceylan, ikinci mektubunda yaşantılarına bir düzen vermeyi ve genç hayatlarında fırsatları kaçırmamayı dilemektedir.

pino” yorumuyla birlikte vermiş ve onun böyle şeylerin olabileceği, dünyanın sonu olmadığı yollu sözlerini bu konu hakkında ortaya attığı melunca çarelerle ortaya koyduğunu belirtmiştir. (Mithat, 2003: 124). Yazar- anlatıcının özneliği için içine karıştırarak Despino hakkında söylediği “hayvan” sözünün nedeni onun çocuktan kurtulmak için çocuğun düşürülmesi yolunda verdiği akıl nedeniyledir. Ceylan ve annesi arasında bu konuda tartışma çıkar ve Ceylan, Avrupa kitaplarında dahi bu vahşiliğin aleyhinde yazılar olduğunu belirtir. Annesi de ona kendisini zehirleyen bu Avrupalı kitaplar olduğunu ifade eder. Yazar- anlatıcı burada da araya girerek yorumda bulunur ve Ceylan’ın Avrupa gerçeklerine tam anlamıyla eremediğini dile getirir; eğer erebilseydi orada kadınların gayri meşru çocuklarını “serbest evlilik” adı altında yok etmeye bir mecburiyet görmediklerini bileceğini belirtir. Yazar- anlatıcı gayri meşru çocukların serbest evlilik adı altında büyümesinin Despino’nun önerdiği çareye uygun olduğunu vurgular. Bu yorum, yazar- anlatıcının geleneksel açıdan gayri meşru çocukları onaylamadığı ve serbest evlilik adı altında doğan çocuklarla çocuk düşürmenin aynı değerinde bir cinayet olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Ayrıca Avrupalı ailelerde çocuk düşürmek veyahut doğduktan hemen sonra öldürmek tarzında çirkin adetlerin olduğunu ancak Ceylan’ın Avrupa’nın çirkin adetlerinin bu yöndeki bilgilerini, bereket versin ki, henüz tamamlamadığı için Despino’nun ve annesinin o yoldaki teşviklerini reddettiğini ifade eder. Yazar- anlatıcının “bereket versin ki” ile verdiği bu cümleler de onun bu tarz cinayetleri onaylamadığını açıkça göstermektedir.

Ceylan, hamileliğin ikinci ayın gelmesine karşın Nurullah’a bu yolda bir söz söylemez, sadece evlendiklerinde ne kadar mutlu bir karı koca olacakları yolunda şeyler söyler. Nurullah ise evliliği düşünmediğinden okulun tez döneminde olduğu için hâlâ sınavları olduğunu ve bir işinin olmadığını belirterek bu karardan kaçır. Sezayıdil Hanım’ın, Nurullah’ın işinin olmamasının problem olmayacağı ve aç ve açıkça kalmayacakları, alafranga bir yaşayışta yaşadıkları için düğün derneğe de gerek olmadığı yolundaki düşüncelerine karşılık Nurullah başka düşünceler içerisindedir; ancak düşüncelerini kimseye de söylemez. Bu kısımda da yazar- anlatıcı yorum yaparak Nurullah’ın görenek sınırlamalarına bağlı kalmayan serbest fikirli bir adam olduğunu; hatta feminizmin birçok yönlerini dahi serbest düşüncelerine kabul ettirdiğini dile getirir. Öte yandan devamında söylediği “Kadın ile erkeğin nev-i vahidden ibaret olması ve aralarında hiçbir fark bulunmaması derecesindeki ifrata henüz varamamış ise de bunların bir birinden bütün bütün başka birer mahlûk oldukları fikrini dahi çoktan reddetmiştir” sözleri geleneksel bir bakışın ürünüdür çünkü modern düşünüşte kadın- erkek arasında türlerin farklılığı kabul edilmekle birlikte bunun fiziksel bir farklılık olduğu düşünülmektedir ve bunun dışında bir farklılık görülmez (Mithat, 2003: 126- 127). Yazar- anlatıcı ise bu yoldaki düşünceleri “ifrad”a varmak olarak değerlendirmiştir; çünkü belli ki yazar- anlatıcının bir hadiste geçen Hz. Muhammed’in “kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı” yolundaki sözleri hafızasındadır (Sakallı: 40). Buna göre kadın ve erkeğin tür olarak benzer ama aynı olmadıkları anlaşılmaktadır. Nurullah’ın evlilik yolunda herhangi bir adım atmaması üzerine Ceylan ve annesi Sezayıdil Hanım artık üç aylık olan bebekten Nurullah’ı haberdar etmeye karar verirler. Nurullah bu haberi alınca ateşlenir, sırlıklam terler döker ve hüngür hüngür ağlar. Bu kadar üzülmemesinin nedenini yazar- anlatıcı “nikâhlarının olmayışı”na bağlar (Mithat, 2003: 131). Bu kısımda yine yorum yapmaktan geri kalmaz: “İnsan kısmı hayvânât-ı âdiye gibi çiftleşemez efendim. Hayvânât-ı sâirede analık babalık hissi evlâdın kendi kendisini idare edebilecekleri zamana kadar devam eder. Hayvanatın birçok envaında babalık hissi hiç de mevcut olmayıp analık hissi ancak rıza’ın hitamına kadar daim olabilir. Ondan sonra ana baba ile oğul ve kız bilküllüye yekdiğerinin yabancısıdırılar (...) Kaziyenin bu ciheti Avrupaca dahi uzun uzadıya düşünülüyor. Evladı babala-

rına nispet etmekten vazgeçilerek analarına nispet etmeye kadar düşüncelerine varılıyor. Fakat bulunan neticeler kimseye kanaat- bahş olamıyor. İşte bu iğlaktır ki biçare Nurullah'ı bugün güldüreceğine ağlatıyor” (Mithat, 2003: 131). Burada yazar- anlatıcının “iğlak” kelimesi ile yaşanan karmaşaya işaret etmesi insanların nikâhsız çoğalmalarının neticesinde yaşanan kadın- erkek rollerinin değişmesiyle ilişkilidir. Verilen mesaj çok açıktır: Geleneksel hayatın dışına çıkılması Avrupa hayatına öykünmenin bir sonucudur ve sonuçları komik değil trajikomiktir. Ayrıca evlilik dışı ilişki dinin yasakladığı (zina olarak tanımladığı) bir durumdur ve dinen haram kılınmıştır. Nurullah, bu olaydan sonra okuldan bir arkadaşına gider, amacı ona olanları anlatmaktır ancak daha önce Ceylan hakkında hiç bahsetmediği için yanlış anlaşılacağını düşünerek konuyu ona açmaz; bunun yerine evlenme arzusunu dile getirir. Arkadaşı ona Gazanfer Bey'in kızı Ahdiye'den bahseder. Nurullah o akşam arkadaşında kaldıktan sonra evine döner ve Ceylan'a mektup yazar. Ceylan'a onunla evlenemeyeceğini çünkü işin bu hallere gelmesine kendisinin sebep olmadığını ancak ortada bir çocuk olduğunu ve onun tüm sorumluluğunu üstleneceğini belirtir. Mektubu gönderdikten sonra da Ahdiye'nin öğretmeni olan Abdülâtif Efendi'yi bularak evlenme arzusunu dile getirir. Bu olaydan birkaç gün sonra Ceylan'dan gelen mektup Nurullah'ı şaşırtır çünkü Ceylan oldukça sakın bir şekilde yaptığı her şeyi kendisinin bile isteye yaptığını bu yüzden kendisine karşı bir mesuliyeti olmadığını, kendisine karşı mesuliyeti olmadığı için çocuğuna karşı da bir mesuliyeti olmadığını belirtmiştir. Nurullah'ın mektuptan sonra gözüne uyku girmez. Ertesi gün işine gitmek için evden çıkar ve bir lokantada Ahdiye'den kendisini haberdar eden okul arkadaşı ile rastlaşır. Ahdiye konusunda sadece karar vermediğini hatta işe giriştiğini de arkadaşına söyler. Nurullah, Ceylan'ın gösterdiği metaneti kendisinin de göstermesi gerektiğini çünkü bu işte bir kabahati olmadığını düşünerek kendini rahatlatır. Abdülâtif Efendi, Nurullah'a Ahdiye için görücü gelebileceklerini haber verir. Nurullah evlenme isteğini ablasına haber verir ancak evleneceği kızın Ceylan olmadığını ona söyleme gereksinimi duyar. Ablası da Ceylan ile yaşanan durumu bildiğini söyler: “...Bunun mukaddematı böyle bir netice-i faciayı bize zaten beklettiriyordu. Hürriyet-i nisvan imiş, alafranga imiş. Bunlar bizim Türk ve Müslüman havsalarına henüz sığar şeyler değildir...” (Mithat, 2003: 150). Nurullah'ın ablası Zeliha'nın sözleri kadın hürriyetinin ve alafranga yaşayışın henüz geleneksel hayat içerisinde tasvip edilmediğini göstermektedir. Zeliha ve Nurullah arasında açılan bu konuşmanın devamında Nurullah kabahatin kendisinde olmadığını, kabahatin Ceylan'ın içinde bulunduğu çevrede olduğunu söyler.

Ahdiye ve Nurullah'ın kına gecesinden (Çarşamba) sonraki gün (Perşembe) “yüz yazısı”nın olduğu gündür; ondan sonraki gün (Cuma) de düğün gerçekleştirilecektir. Perşembe günü Ceylan, babasının kütüphanesinde bulunduğu o dönem için yasaklı olan ne kadar evrak, gazete, kitap varsa Nurullah'ın kütüphanesine yerleştirir ve babası Kazım Bey'in imzasını taklitle yazdığı bir mektupla o dönemin önemli hafiyelerinden biri olan Feyzullah Efendi'nin evine yollar. Perşembe günü Nurullah'ın babası ve ablası yüz yazısının yapıldığı gelin evindedir. Evde hizmetlilerden başka kimse yokken polisler gelip Nurullah'ın odasını ararlar ve Jöntürlere ait zararlı yayınları bulurlar. Berberde bulunan Nurullah tutuklanır. Nurullah'ın gelin evine gelmemesi üzerine herkes meraklanır. Nurullah sorgulamadan sonra tutuklanır ve bu tutukluluğu üç ay sürer, daha sonra Akka'ya sürgüne gönderilir. Ceylan'ın doğumu yaklaşınca annesiyle birlikte Üsküdar'a üç saat mesafedeki Paşaköyü'ne giderler ve doğum orada gerçekleştirilir. Her ne kadar durum gizli tutulmaya çalışılsa da duyulmuş ve dostlarından birçoğu Kazım Bey ailesinden ayağını keserler. Ceylan'ın Nurullah'ın eşi olması nedeniyle Ahdiye'yi merak etmesi ve Nurullah'ın ablası Zehra vasıtasıyla Ahdiye ve ailesi ile kurmaya çalıştığı dostluk da bu hami-

leliğin duyulması ile son bulur. Her ne kadar Dilşinas Hanım ve Ahdiye çocuğun Nurullah'tan olduğunu bilmeseler de “böyle meşkûkü'l-iffet bir haneye gitmemekte kendilerini mazur gör(ürler)” (Mithat, 2003: 210). Anne ve kızın, iffetini korumamış bir kişinin evine gitmek istemeyişleri geleneksel dini hayatın bir yansımasıdır çünkü Müslüman haram olan şeylerden sakınmakla mükelleftir. Bir yandan da Nurullah hakkındaki jurnalın Ceylan'ın babası Kazım Efendi tarafından verildiği orda burada konuşulmaya başlar. Başlarda Kâşif Efendi ve Zeliha buna inanmasalar da Nurullah'ın eşyaları arasında zararlı neşriyat bulunmadığını bildiklerinden bu haberlere zamanla inanmaya başlarlar ve nihayetinde onlarla ilişkilerini keserler. Bu durum Ceylan ve ailesi için çok üzücü olur:

“Cenabıhakkın neler göstereceğine intizar-ı karâr-ı ümîd-vârânesinde bulunanları istihza eden Ceylan gittikçe acınacak bir hâle giriyor. ‘Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar’ tesellî-i teslimiyet-kârânesinde bulunanlara karşı hande-i munkirânede bulunduğu nâdim oluyorken Kâşif ve Abdüllâtif ve Dilşinas komisyonu böyle her şey meydana çıktıktan sonra bilhassa Kâşif Efendinin İstanbul'da bekasını tasvip edemiyordu...” (Mithat, 2003: 211).

Yazar- anlatıcının “gün doğmadan neler doğar” sözünün karşılığı olarak Allah'ın neler göstereceğini sabırla bekleyen ümitli kişilerine alayla bakan Ceylan'ın acınacak bir hale düşmesini belirtmesi onun kaderci bakış açısını gösterir. Bu geleneksel bir algının sonucudur çünkü Osmanlı- Türk toplumu “Mevlam neyler, neylerse güzel eyler” sözüne uygun olarak Allah'tan gelene razı olur ve başına gelenlere metanet gösterir. Yazar- anlatıcının Ceylan için sarf ettiği “...O yolda terbiye almış ve zaten kanı ve sütü de nasıl olduğu hükmedilememekte bulunmuş olan bir canavar, bir ifrit her şeyi yapar. Hiçbir dinin semtine uğramamış ve ulûhiyetten hiçbir şemme almamış olan böyle bir mel'unu en büyük cinayetlerden men edecek ne gibi ihsas tasavvur olunabilir? Bunlar hep dinsizliğin netayic-i mukteziyatıdır” sözleri Ceylan'ın dinsizliğini gösterir (Mithat, 2003: 221). Bu nedenle Ceylan'da bu kaderci anlayışının olmaması ve dolayısıyla da geleneksel bir bakışa sahip olmaması doğaldır. Yazar- anlatıcının roman boyunca üzerinde özellikle durduğu nokta Ceylan'ın ailesinden ve çevresinden aldığı Batı kültürünü uçlara götürmesi ve geleneksel hayatla bağını koparmasının doğurduğu yanlışlardır.

Sonuç

Ahmet Mithat'ın *Jön Türk* romanında geleneksel algının nasıl belirdiğini maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Yazar- anlatıcının yeni evli olmasına karşın askere gitmesi gereken Gazanfer Beyin askerden kaçmayışını “Müslümanlığa, Osmanlılığa has olan manevi durumlar”dan biri olarak sayması ve bir askerin her durumda görevini yerini getirmeye gideceğini vurgulaması geleneksel algının bir sonucudur. Çünkü romanda Müslüman olan yeni evli bir erkeğin bu tarz bir ayrılığa ölürse şehit, kalırsa gazi olma şerefine erişmek arzusuyla göğüs gereceği belirtilir.
2. Romanda geleneksel algının yoğunlukla belirdiği görülmekle birlikte az da olsa geleneğin dışına çıkıldığı da görülür. Örneğin Gazanfer Beyin bir kız çocuğu olursa mükemmel derecede okuyup yazdıracağına yemin etmesi geleneksel algıyla örtüşmez. Bununla birlikte Gazanfer Beyin bir kızı olursa okutmak istemesi ve bunun üzerine yemin etmesi o dönemde kızların okutulmasının olumlu karşılanmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Yazar-anlatıcı her ne kadar burada geleneksel bir algıya sahip olmasa da bu durum o dönemdeki geleneksel algıyı göstermesi bakımından önemlidir.

3. Gazanfer Bey'in Türk toplumunda görülen erkekler gibi karısının kız çocuk doğurmuş olmasına erkek çocuk doğurmuş olması kadar sevinemediğinin belirtilmesi üzerine yazar-anlatıcının kız çocuklarına annelik vasfını atfetmesi ve "erkek adamın erkek evladı olur" düşüncesini kırmaya çalışması geleneksel algıyla örtüşmez. Fakat kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha erken evlendirilmeleri geleneksel algının bir göstergesidir. Ayrıca burada kızın annelik vasfına vurgu yapılması geleneksel algının yansmasıdır çünkü o dönemdeki Türk toplumu bir kızın anne olmak istememesi gibi bir düşünceye henüz sahip değildir. Gazanfer Beyin, o dönemdeki Türk erkeklerinin çoğunluğu gibi, karısının kız çocuk doğurmuş olmasına erkek çocuk doğurmuş olması kadar sevinemediğinin belirtilmesi de geleneksel algının bir göstergesidir.

4. Gazanfer Bey'in Allah'a olan yeminini hatırlamak için kızına Fatma Ahdiye adını koyması ancak Ahdiye ismini daha önce hiç kimsede duymayan Gazanfer Bey'in karısı Dilşinas Hanımın bu ismi beğenmemesi üzerine yazar- anlatıcının sarf ettiği "Kadın kısmına meram anlatmak biraz güç olur değil mi? Hele kadın Dilşinas Hanım gibi biraz cahil olursa!" sözleri "kadının aklının kıt" olduğu yolundaki geleneksel algının, yanlış yorumlanan, bir yansmasıdır.

5. Nurullah'ın Ceylan'ın serbest tavırları üzerine söylediği "Kız kızlığını bilmeli erkek de erkekliliğini!" sözleri geleneksel algının bir yansmasıdır çünkü İslamiyet'te kadın kadına has özelliklerini, erkek de erkeğe has özelliklerini korumalı; diğerrinin yerine geçmeye veya ona benzemeye çalışmamalıdır. Yine Nurullah'ın Ceylan'a hitaben söylediği "İnsan hatta bir kız bile birçok şeyleri öğrenmeli. Fakat içinde yaşadığı mevkiin muktezasına tevfik-i muâmeleden ayrılmamalı" sözlerine göre kızların her şeyi öğrenebilme hakkı olması geleneksel algıyla örtüşmez. Bununla birlikte her şeyi öğrenebilme hakkının yaşadığı yere uygun davranması koşuluyla gerçekleşebileceğini söylemesi toplumun değer yargılarını önemsemesi gerektiğini gösterdiği için geleneksel algıyla örtüşmektedir.

6. Ceylan ve Nurullah arasındaki bir konuşmada sözün kızların evlilik meselesinde kendi istedikleri kişilerle evlenip evlenmeyeceğine gelmesi üzerine Ceylan, kızların kendi istedikleri ile evlenmeleri gerektiğini söyler. Nurullah bu fikre katılmakla birlikte tamamen onunla aynı fikirde de değildir çünkü Nurullah, Müslüman bir toplumda bir kızın aileden herhangi bir tanıdığı olmaksızın nişanlısı dahi olsa bir erkekle yalnız başına görüşmesinin mümkün olmadığını belirtir. Bu düşünce de geleneksel Osmanlı- İslam yaşayışının bir yansmasıdır.

7. Ceylan'ın Nurullah'tan hamile kaldıktan sonra evlenme arzusu Nurullah tarafından geçiştirilir. Ceylan, bu sefer de Nurullah'a "serbest evlilik" adı altında metres hayatı yaşamayı teklif eder fakat Nurullah, Osmanlı ve İslam yaşayışına taban tabana zıt olması nedeniyle bu teklifi reddeder. Bu durum Nurullah'ın geleneksel ahlak kuralları ile hareket ettiğini gösterir. Ceylan ne yaparsa yapsın Nurullah'tan bir karşılık göremeyince yaptıklarına pişman olur. Yazar- anlatıcı, bu durumu insanın elindeki değerini bilmemesiyle açıklar çünkü ona göre iki genç ailelerinin onlara tanıdıkları serbestlik içerisinde rahatça görüşebileceklerdi ve zamanla birbirlerine yaklaşacaklardı fakat Ceylan'ın yaptığı bu uygunsuz davranıştan sonra bunun mümkün olmadığını belirtir. Yazar- anlatıcı kendi geleneksel değer yargılarına göre davransaydı Ceylan'ın mutlu olacağını fakat bunu yapmayıp bir Batılı gibi davranarak sevdiği erkeği elde etmek için her yolun mubah olduğunu düşünmesinin onun mahvına sebep olduğunu ima eder. Bu da yazar-anlatıcının geleneksel yaşayışın daha doğru olduğunu ima etmesi açısından geleneksel algıyı yansıtmaktadır.

8. Ceylan'ın Nurullah'tan herhangi bir söz almadan ondan hile ile hamile kalması üzerine yazar- anlatıcının yaptığı "Düşünebilseler" değil! Vakti düşünebilmek iktidarı pek büyük bir ikti-

dar olup erkeklerin bile hepsinde bulunamaz. Kadınlarımızda ise bittabi daha az bulunur” şeklindeki yorumu geleneksel bir algının yansmasıdır ve kadının erkekten daha az düşünebildiğini ima eder.

9. Despino'nun çocuğu düşürme yolundaki teklifine yazar- anlatıcı “Hayvan Despino” sözü ile karşı çıkar. Ayrıca yazar- anlatıcı geleneksel açıdan gayrı meşru çocukları onaylamadığını ve serbest evlilik adı altında doğan çocuklarla çocuk düşürmenin aynı değerde bir cinayet olduğunu düşündüğünü açıkça ifade eder. Avrupalı ailelerde çocuk düşürmek veyahut doğduktan hemen sonra öldürmek tarzındaki davranışları çirkin adetler olarak gören yazar- anlatıcı Ceylan'ın bereket versin ki bu kadar ileri gidecek derecede Avrupa adetlerini öğrenmediğini söyler. Bu düşünceleri onun İslami geleneklere uyduğunu gösterir.

10. Yazar- anlatıcının Nurullah'ın serbest fikirli bir adam olmakla birlikte kadınla erkeğin bir türden olduğu ve aralarında bir fark bulunmadığı yolunda ifrat bir düşünceye de varmadığını belirtmesi de geleneksel bir algının yansmasıdır.

11. Ceylan'ın Nurullah'a ondan hamile kaldığını söylemesi üzerine Nurullah'ın ateşlenmesinin, sırlı sıklam terler dökmesinin ve hüngür hüngür ağlamasının nedenini yazar- anlatıcı nikâhlarının olmayışına bağlar. Bu durum İslami yaşayışa uygun değildir çünkü dinen zina haram kılınmıştır. Avrupa hayatına öykünerek geleneksel hayatın dışına çıkılması olumsuz bir davranış olarak görülür.

12. Nurullah, evlenme isteğini ablasına haber verdiğinde bu kişinin Ceylan olmadığını ona belirtme ihtiyacı hisseder. Bunun üzerine ablası, Nurullah'a Ceylan ile yaşadığı şeyleri bildiğini söyler ve kadınların hürriyetinin, alafranga yaşayışın Türk ve Müslümanların zihinlerine henüz sığın şeylerden olmadığını ifade eder. Nurullah'ın ablasının sözleri kadın hürriyetinin ve alafranga yaşayışın henüz geleneksel hayat içerisinde uygun görülmediğini göstermektedir.

13. Ceylan'ın hamileliğin duyulması ile Dilşinas Hanım ve Ahdiye, Nurullah'ın ablası Zehra vasıtasıyla tanıdıkları bu aile ile olan ilişkilerini keserler. Çocuğun Nurullah'tan olduğunu bilmedikleri halde bu şekilde davranmalarının nedeni yine geleneksel yaşayışla ilgilidir çünkü iffetsiz birin evine gitmek hoş karşılanılan bir durum değildir.

14. Avrupai bir yaşayışı isteyen Ceylan'ın geleneksel Doğu toplumlarında görülen kadercî anlayışa ve sabıra alayla baktığını belirten yazar- anlatıcı, bu tavrı nedeniyle bir bakıma onun başına gelenleri hak ettiğini ima eder. Dahası onun, Batılı bir terbiye alması nedeniyle kendisini en büyük günahlardan men edecek bir şey olmadığını vurgular ve bunun nedenini de dinsizliğine bağlar. Ceylan'ın başına gelenlerin en büyük nedeninin bu geleneksel hayatla bağını koparması, Batılı bir hayata özenmesidir. Yazar- anlatıcının bu düşünceleri de geleneksel algıdan kaynaklanır.

Görüldüğü gibi *Jön Türk* romanının büyük bir kısmında Ahmet Mithat, ya yazar- anlatıcı olarak ya da roman kahramanlarının sözleri ile (Nurullah'ın ve Zehra'nın) geleneksel hayatın dışına çıkılmasının, Batılı bir hayata özenilmesinin doğru olmadığını göstermeye çalışır. Geleneksel algının yazar- anlatıcıda ve romanın başkahramanı Nurullah'ta baskın olduğu görülmekle birlikte yer yer yazar- anlatıcıda ve Nurullah'ta geleneksel algının dışında yaklaşımların olduğu da görülür. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi bu yaklaşımlar oldukça azdır. Romanın bütününe baktığımızda yazarın zihniyetinin edebi metne yansıdığı görülür. Romantik bir yazar alan Ahmet Mithat'ın romanlarında kendini gizleme gereksinimi duymamasının bunda etkili olduğu açıktır.

KAYNAKLAR

- Akın, Ayşe (2007). "Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayrımcılığı ve Sağlık", *Toplum Hekimliği Bülteni*. Cilt 26, Sayı 2 (Mayıs- Ağustos). Ankara. [http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2007/sayi_2/baslik1.pdf (Erişim: 07.12.2018)]
- Arai, Masami (2016). *Jön Türk Dönemi Milliyetçiliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Argunşah, Hülya (2013). "Ahdiye ile Ceylan Arasında Bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi'nin Feminizmi". *Turkish Studies*, Cilt 8/9, Yaz, s. 1- 16.
- Armağan, Mustafa (1998). *Gelenek ve Modernlik Arasında*. İstanbul: İz Yayınları.
- Cebeci, Oğuz (2004). *Psinakalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Gökçek, Fazıl (2012). "Ahmet Mithat Efendi'nin Hikâye ve Roman Anlayışı", *Küllerinden Doğan Anka Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 43-78.
- Gökçek, Fazıl (2012). "Tanzimat Dönemi Roman ve Hikâyelerinde Kadın- Erkek İlişkilerinin Düzenlenişine İle İlgili Bazı Tespitler", *Küllerinden Doğan Anka Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 79- 93.
- Gökçek, Fazıl (2012). "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Osmanlı Kimliği", *Küllerinden Doğan Anka Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gündüz, Tufan (Editör) (2012). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Orhan Hançerlioğlu (1976). *Felsefe Sözlüğü*. "Algı" Maddesi, Cilt 1 (A-D). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Orhan Hançerlioğlu (1977). *Felsefe Sözlüğü*. "İmge" Maddesi, Cilt 3 (İ-K). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karaca, Alaattin (1991). "Ahmet Mithat Efendi'nin Jön Türk Adlı Romanı", *Türkoloji Dergisi*, C. 9, S. 1, s. 121- 141.
- Mithat, Ahmet (2000). *Taaffüf*. Ali Şükrü Çoruk (Hazırlayan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mithat, Ahmet (2003). *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*, Edebî Eserlere Genel Bir Bakış (Yay. Haz. Nüket Esen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mithat, Ahmet (2003). *Jöntürk*. Kazım Yetiş (Hazırlayan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mithat, Ahmet (2006). *Müşahadat*. Özlem Nemutlu (Hazırlayan). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Moran, Berna (2007). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış- 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, Orhan (1989). "Ahmet Mithat Efendi" maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, ss. 100- 103. İstanbul: MEB Basımevi.
- Ricoeur, Paul (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (Çev. M. E. Özcan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003). *19.uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Turhan, Mümtaz (1997). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* (3. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Ulağlı, Serhat. (2006). *İmgebilim, Ötekinin Bilimine Giriş*. Ankara: Sinemis Yayınları.

Wellek, Rene (1993). *Edebiyat Teorisi*. (Çev. Ö. F. Huyugüzel). İzmir: Akademi Kitabevi.

İnternet Kaynakları:

“Algı” Maddesi; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ac4d16b60d829.72757793 (Erişim: 04.04.2018).

“Gelenek” Maddesi;

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c4eb33e651118.45607089 (Erişim: 28.01.2019)

Sakallı, Talat, “Hz. Peygamberin Evrensel Mesajının Aktüel Değeri ve Problemleri”; <http://www.sonpeygamber.info/downloads/uploads/kutludogum/III/04.pdf> (Erişim: 25.12.2018)

Şamil, Dağcı, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri (Sürekli Evlenme Engelleri”); <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/779/9971.pdf> (Erişim: 18. 12. 2018)

<https://sorularlailamiyet.com/kadinin-dininin-ve-aklinin-eksik-oldugu-konusunda-bir-hadis-i-serif-oldugu-dogru-mudur-eger-dogruysa> (Erişim: 14.12.2018)

<https://sorularlailamiyet.com/hz-peygamber-asv-butun-erkeklesen-kadinlari-lanetliyor-hangi-durumlarda-kadinlar-erkeklesmis-olur> (Erişim: 03.01.2019).